

RAZGOVORI

KULTURNE INSTITUCIJE PRED NOVIMI VPRAŠANJI

Vsebinsko spreminjanje našega gospodarskega sistema, nadaljnje uveljavljanje dela kot temeljnega materialnega in moralnega merila, po katerem naj presojamo tako posameznika kakor kolektiv, kar vse je povzročilo uvajanje delitve dohodka po delu, s tem pa seveda spreminjanje družbenih odnosov in vsebine družbenega samoupravljanja — vse skupaj je v vsem našem življenju ne samo predmet živahnih razpravljanj in iskanj, ampak tudi — lahko bi rekli — pravih pravcatih gibanj. Ta gibanja označuje težnja, napredovati hitreje, izviti se čimprej iz mezdnih odnosov, iz proračunske tehnike razdeljevanja materialnih sredstev ne glede na delo, iz okvirov uradniških lestvic in meril itd., hkrati pa naravna težnja, uporabiti pozitivne izkušnje gospodarskih organizacij vsepovsod tam, kjer je doslej vladal pretežno proračun s svojo obvezno nepreklicnostjo in togostjo — v javnih službah, v šolstvu, v znanstveno-raziskovalnih organizacijah, celo v državni upravi — in ne navsezadnje v kulturnih in umetniških dejavnostih ali institucijah.

Seveda bi bilo samo deloma res, ko bi trdili, da so razpravljanja o novem položaju kulturnih in umetniških dejavnosti ali institucij povzročile samo spremembe na drugih področjih našega družbenega, predvsem gospodarskega življenja in da se samo izkušnje od drugod presajajo tudi sem. Zakaj taka trditev bi pomenila, da v okviru njih samih ni ne perečih vprašanj družbene in kulturnoumetniške narave ne organizacijskotehničnih in drugih vzrokov, ki terjajo, da se vse področje kulturnega in umetniškega življenja ob tej izjemni priložnosti pregleda z »novimi« oči, s čim manj predsodkov, s čim manj ustaljenih navad ali celo razvad, ki so se hočeš nočeš preživele in objektivno zavirajo nadaljnji napredek.

Proračunska tehnika materialnega oskrbovanja oziroma podpiranja kulturnih ali umetniških institucij, uradniškohierarhični način nagrajevanja, togo zasnovani, v glavnem vendarle proračunsko logiko priznavajoči predpisi, ki naj bi po možnosti vse predpisovali (glede finansiranja pa celo ukazovali), premajhne možnosti, da bi lahko vsi ustvarjalci prišli do veljave s svojo voljo oziroma dejanji, včasih samo na pol ali celo napak uporabljeni način družbenega upravljanja itd. — to so samo splošne negativne oznake stanja, s kakršnim imamo — kar se tiče sistema — tudi na našem področju opraviti.

V posledicah takih odnosov, takih ali povrh vsega še togo uporabljenih predpisov, navad ali organizacijskih shem pa lahko odkrijemo vse tisto vsebinsko, na kar bi morala pogosteje opozarjati predvsem naša kulturna kritika: to, da so take institucije ali dejavnosti priznavale za družbo in njene predstavnike velikokrat samo tiste, ki so jim dajali materialna sredstva (več ali manj državno administracijo), da so si iskale mecene predvsem take vrste, da so dana sredstva imela prevečkrat neupravičeno značaj daril ali celo miloščine, kakor da je kultura nujno zlo, da so se institucije v celoti ali kulturni delavci in umetniki kot posamezniki v mnogih primerih popolnoma nehali zanimati za to, kaj se godi okoli njih, kako ves družbeni orga-

nizem živi in se razvija, da so taki načini vodenja ali upravljanja hote ali nehoti pospeševali povprečnost, nastajanje namišljenih vrednot ali veličin, kolikor mogoče reprezentativnost zunanje sorte, privilegije, monopolizem, oficialno ali celo »državno-izvožno« kultura in umetnost, da so posvečali kolikor mogoče malo pozornosti vsemu, kar je bilo živega ali obetajočega zunaj njih samih, in konec koncev, da so zmanjševali ljudem poleg nekaterih *pravic* tudi *dolžnosti* in jih osvobajali kulturne in umetniške *odgovornosti*.

Kakšne so pravzaprav osnovne spremembe, kakor se kažejo že v nekaterih novih predpisih, kakor so se izluščile iz dosedanjih razpravljanj ali deloma že iz dosedanjih preizkušenj?

Bistvo je zapopadeno v naslednjem: 1. v okrepljenih elementih samoupravljanja; 2. v prehajanju od finansiranja institucij k finansiranju dejavnosti, pri čemer ne bo več odločilnega pomena število zaposlenih in višina njihovih plačilnih razredov, temveč značaj dane institucije, njen delovni program, kakovost in uspešnost njene dejavnosti; drugače povedano: prehajanje od dotacij k svobodnejšemu formiranju dohodka iz najrazličnejših virov (vštevši neposredno družbeno plačilo, dano za izvajanje delovnega programa) in k svobodnemu razdeljevanju in uporabljanju pridobljenega dohodka znotraj institucije; 3. prehajanje od uradniškega načina nagrajevanja (formalna izobrazba, službena leta, avtomatična napredovanja ipd.) k svobodnemu razdeljevanju osebnega dohodka (po pravilniku, ki si ga izdelajo sami) na osnovi dela in delovnega uspeha, ob čemer tudi izumre ena najbolj birokratičnih spon — od zunaj predpisana sistemizacija; 4. širše možnosti za uporabo tako imenovanega statusa svobodnega umetnika (zagotovljeno socialno in pokojninsko zavarovanje ne glede na delovno razmerje) tako pri tistih, ki so ga bili deležni že doslej (pisatelji, upodabljaljoči umetniki, glasbeniki, filmski umetniki), kakor pri tistih, ki jim je priznan šele zdaj (gledališki umetniki), ob čemer se bo čedalje bolj uveljavljala neformalna delovna pogodba. Če dodamo še sprostitev, ki se tiče plačevanja avtorskih honorarjev in podeljevanja štipendij, pomembne olajšave, priznane kulturnim ali znanstvenim institucijam, ki delujejo kot gospodarske organizacije (raziskovalne organizacije, založbe, filmska proizvodna podjetja itd.), potem dobimo vsaj v grobih obrisih podobo temeljnih sprememb — sicer na prvi pogled organizacijsko tehnične ali samoupravne narave, ki pa vsebujejo bistvene spremembe glede družbenega položaja, glede upravljanja in delovanja kulturnih in umetniških organizmov.

Ob temeljiti in daleč v prihodnost delujoči preobrazbi vsega našega družbenega življenja ne gre za to, da bi ravno kulturnim in umetniškim institucijam zamerjali tisto, česar same niso mogle ne storiti ne spremeniti, pač pa gre za to, da bi se v njih zdaj, ko so mnoge stvari dozorele in ko je mogoče napredovati hitreje, ne uveljavljale *nove* težnje po *starem* kot edino sprejemljivem ali zveličavnem, da bi v njih samih ne imeli opraviti — namesto z živim prizadevanjem, uveljaviti novo čimbolj učinkovito, svojsko in svobodno — z bridko otožnim objokovanjem preživelega ali samo s formalnim uvajanjem novega. Važno je, da bi ne razumeli sedanjih in prihodnjih sprememb tako, kakor da gre samo za spremembe — naj bodo še tako pomembne — organizacijskotehnične narave, ne pa predvsem za dohajanje splošnega družbenega razvoja in njegovih potreb, za temeljito vsebinsko in oblikovno presnavljanje vsega našega družbenega in kulturnega življenja,

za ustvarjalno upoštevanje novih možnosti, za nadaljnjo demokratizacijo kulturnega in umetniškega življenja, za uveljavljanje stare resnice, da problemov kulture in umetnosti ni mogoče reševati z administrativnimi predpisi, s finančnimi injekcijami, z uradniškim naštevanjem dolžnosti, s cehovskim tarnanjem itd. (Predvsem pa jih ni mogoče reševati mimo ustvarjalcev samih, njihovih prizadevanj in njihovih ustvarjalnih dejanj.) In končno gre za večje pravice, večje dolžnosti in za večjo odgovornost glede kakovosti in uspešnosti posameznih dejavnosti — zakaj te odgovornosti ne bo več mōč valiti na kakršna koli — četudi še tako nebogljena uradniška ramena.

Gre kratko in malo za to, da je tak kakovostni skok v načinu upravljanja, gospodarjenja in delovanja naših kulturnih in umetniških institucij mogoče napraviti predvsem z njimi in v njih samih, s kar se dá temeljito vsebinsko analizo stanja in izkušenj, uspehov in neuspehov, s kar se dá vsestranskim upoštevanjem posebnosti posamezne dejavnosti, s čim tesnejšim sodelovanjem z vsemi tistimi, ki so življenjsko povezani z njo (vštevši gledalce, bralce, poslušalce, obiskovalce itd.) in s čim manj čakanja na navodila ali sheme, kakršnih se hočemo ravno čimbolj znebiti.

Pri vsem tem seveda lahko pričakujemo, da nam bodo vse te spremembe zastavile tisoč novih načelnih in praktičnih vprašanj, zadržev in vozlov, ki jih bo treba razrešiti ustvarjalno — upoštevaajoč zastavljeni smoter, posebno, ker se ne moremo izogniti dejstvu, da dani nacionalni okvir terja v bistvu enako število kulturnih in umetniških organizmov, kot jih imajo veliki narodi, hkrati pa nam tudi omejuje možnosti — tudi če bi ne upoštevali naše relativne gospodarske in splošne nerazvitosti.

Ob tej priložnosti nismo poudarjali vsega pozitivnega, kar so naše kulturne in umetniške institucije doslej ustvarile in kar pomeni dragocen prispevek k našemu kulturnemu in splošnemu družbenemu razvoju, in sicer ne iz pozabljivosti ali iz omalovaževanja, temveč predvsem iz potrebe — da bi ob pomanjkljivostih ugotovili, kaj nam bo mogoče ravno zdaj izboljšati, popraviti, izpopolniti, kaj odpraviti in kaj na novo uveljaviti. Bojazen pred komercializacijo, vulgarizacijo ali kakršno koli drugačno deformacijo našega kulturnega ali umetniškega življenja zaradi teh in takih sprememb je upravičena kvečjemu toliko kakor doslej (če bi vsega, kar sodi k birokratičnemu, ne šteli za deformacijo), izvira pa lahko najpoprej iz dvomov v lastno zmogljivost ali sposobnost, iz nezaupanja v kulturno potenco tako naših ustvarjalcev kakor vseh naših ljudi.

Beno Zupančič